

УДК 94(477)

Владлен Марасв

АВІАЦІЯ «СОЮЗУ ГЕТЬМАНЦІВ-ДЕРЖАВНИКІВ» У США І КАНАДІ (1930-І РР.)

У статті розкриваються аспекти придбання та практичного застосування літаків у Сполучених Штатах Америки і Канаді «Союзом гетьманців-державників» – провідною політичною організацією українського гетьманського (монархічного) руху. Приділено увагу організації авіаційних шкіл для українських емігрантів за океаном. Стаття написана на основі документів української еміграції і преси, що видавалася у США і Канаді напередодні Другої світової війни, а також мемуарної літератури.

Ключові слова: авіація, «Союз гетьманців-державників», США, Канада, літак «Україна».

Маловідомою сторінкою в історії української еміграції та гетьманського руху окрема є використання Союзом гетьманців-державників у Сполучених Штатах Америки і Канаді авіації. В історичній літературі ця тема знайшла недостатнє відображення. Зазвичай, вона розглядалася у контексті іншої проблематики – наприклад, перебігу заокеанського візиту гетьманича Данила Скоропадського у 1937–1938 рр. [1] Одним із перших вже у повоєнний час їй приділив увагу активний діяч українського авіаційного скаутського руху в США Я. Лучкань [2]. У 2016 р. автор цієї статті опублікував розвідку на цю тему на сторінках авіаційного журналу України «Авиация и Время» [3].

Завданням статті є дослідження появи та застосування літаків «Союзом гетьманців-державників» (далі – СГД) напередодні Другої світової війни.

Станом на 1930-і рр. СГД був основною політичною організацією українського гетьманського руху, що прагнув до здобуття Україною незалежності у формі конституційної трудової монархії (гетьманату) на чолі з династією Скоропадських. Понад 60 відділень СГД, які налічували близько 2 тис. членів, виникли у США і Канаді [4, с. 250]. Керівництво СГД звернуло увагу на авіацію, яку збиралися використовувати у інформаційно-пропагандистських цілях, для занять авіаспортом і для підготовки авіаційних спеціалістів у сподіванні на відновлення збройної боротьби за незалежність України [5, с. 18]. «Референтом авіації» призначили полковника Олександра Шаповала.

Для закупівлі літаків СГД організував збір добровільних пожертвувань на «український авіаційний фонд». Майже через півстоліття журнал українського пластового юнацтва «Юнак» (Торонто) дав дуже високу оцінку цій ініціативі: «Можемо лише подивляти наших українських емігрантів в тих роках, що вони мали стільки патріотизму та щедрости. Як знаємо, їхні заробітки були назагал далеко менші, ніж українських «переселенців» після другої світової війни» [6, с. 18].

Першим аеропланом, який СГД придбав в Америці, став біплан The Travel Air 3000 з бортовим номером NC8718. Він був пофарбований у жовто-синій колір з тризубом на борту і власне ім'я «Україна» («Ukraine») [7, с. 316; 8, с. 8]. 19 серпня 1934 р. у Детройті (штат Мічиган), за присутності 10 тис. глядачів відбулася церемонія освячення. Пілотом «України» став полковник Антін Чайковський [6, с. 18].

Другий придбаний літак – біплан з бортовим номером IC5606 отримав назву «Львів» («Lviv») [7, с. 317]. Таке рішення, вочевидь, зумовлене тим, що більшість українських емігрантів в Америці були вихідцями із Західної України. «Львів» освятили у Чикаго (штат Іллінойс), 30 вересня 1934 р.

СГД одразу почав активно використовувати цей невеликий повітряний флот у своїх цілях. 21 жовтня 1934 р. він організував у Філадельфії (штат Пенсильванія), «свято українського летунства», на яке прилетіли літаки «Україна» і «Львів». Потім за участі цих аеропланів 9 червня 1935 р. у Нью-Йорку відбулося «перше летунське свято». Програма містила молебень за Україну під керівництвом апостольського екзарха українців у США Костянтина (Богачевського), танці у супроводі оркестру, буфет і огляд літаків. Охочі могли навіть виконати політ на «Україні». Вартість входу на свято становила 40 центів (близько 7 USD за сучасним курсом – примітка автора). Весь чистий прибуток і пожертвування призначалися на організацію українських авіаційних шкіл у США. Загалом захід відвідали понад 2 тис. осіб, серед почесних гостей були представники литовських, німецьких, італійських ветеранських організацій і Національної гвардії штату Нью-Йорк [9–10; 11, с. 632; 12, с. 168].

Після вдалого проведення авіаційних свят на території США, керівництво СГД вирішило організувати такий захід у Канаді. Вже 1 липня 1935 р. літаки були продемонстровані у Вінніпезі (провінція Манітоба). Ця акція присвячувалася 25-річчю вступу на престол короля Великої Британії Георга V і проходила в рамках «Українського дня», проведеного зусиллями українських

некомуністичних організацій Вінніпега. Її свідками стали понад 15 тис. місцевих українців [13, с. 113–114; 14, с. 275].

На зібрані кошти під егідою СГД вдалося заснувати щонайменше дві українські авіашколи – 1-у в Чикаго і 2-у в Детройті. Льотчиком-інструктором чиказької авіашколи СГД став американець Джордж Франклін Чард, а його помічником (сотником) – українець Володимир Харків [1, с. 70, 86, 315; 15]. Загалом, різні українські організації у США і Канаді до 1939 р. заснували 12 авіаційних шкіл [16, с. 26].

Третій літак СГД придбано у 1937 р. Освячення відбулося 12 вересня на чиказькому аеродромі Рівер Роуд. Машина отримала «святе для кожного українського патріота ім'я – ім'я злотоверхої столиці Соборної України – «Київ» («Kiev»)) [17; 1, с. 33]. Подію приурочили до першого в історії візиту представника гетьманської родини Скоропадських до США і Канади. За дорученням П. Скоропадського ця місія випала його синові і офіційному спадкоємцю Данилові [4, с. 250; 18, с. 103]. У своїй промові під час освячення, гетьманич заявив: «Батько дуже радіє, що тут, між Вами за Океаном, зародилася думка розбудови української національної авіації... Те, що Ви тут за Океаном заходилися організувати українське авіаційне діло, є важне не тільки тому, що дає змогу цілому рядові українських патріотів здобути знання цієї найважливішої ділянки техніки так потрібної для військової справи, але ця летунська акція ще важна й тим, що вона взагалі звертає увагу українського суспільства на величезне значіння матеріальної сили в ділі визволення Народу» [1, с. 40, 42; 19, с. 26].

Церемонія освячення «Кієва» завершилася демонстративними польотами, під час яких гостей запрошували на борт літака. Бажаючих виявилось настільки багато, що того дня довелося виконати значну кількість польотів по декілька хвилин. Піднімався у повітря і Д. Скоропадський [21, с. 41]. Найближчими днями гетьманич також ознайомився із літаками «Україна» та «Львів». 9 жовтня 1937 р. він скористався «Кієвом» для перельоту з Чикаго до Детройту для зустрічі з місцевою українською громадськістю. Літаком по черзі керували Дж. Чард і В. Харків, а другим пасажиром був референт авіації СГД О. Шаповал. Аероплан стартував з Чикаго о 10.20 ранку, а о 14.30 год. здійснив посадку у Детройті [1, с. 67]. Проте далі Д. Скоропадський подорожував Америкою поїздом або автомобілем.

Інформація щодо подальшої долі літаків СГД в Америці має уривчастий характер. Відомо, що вони брали участь не лише в українських святах, але й у різноманітних американських авіаційних парадах. Преса називала їх «гетьманською «трійцею» [2, с. 11; 8, с. 8]. Згадуваний на початку цієї статті Я. Лучкань у 1964 р. писав, що під час Другої світової війни СРСР висунув США як своєму союзникові категоричну вимогу ліквідувати українську авіацію, і американський уряд погодився з цим. На думку Я. Лучканя, «Совети не боялись трьох літаків летунської школи, але боялись факту, що така сила росте і може впливати на піднесення національного незалежного духа в окупованій Україні» [2, с. 11].

Таким чином, у 1930-х рр. СГД став першою українською організацією на американському континенті, яка використовувала у своїх інтересах авіацію. Упродовж 1934–1937 рр. за добровільні пожертвування українських емігрантів придбано три цивільні літаки, які отримали назви «Україна», «Львів» і «Київ». Ці аероплани активно використовувалися у агітаційно-пропагандистських цілях, для підготовки українських льотчиків і техніків, брали участь у авіаційних святах, парадах, фестивалях. Їх поява дала поштовх до заснування українських авіаційних шкіл під егідою СГД у Чикаго і Детройті. Діяльність СГД у авіаційній царині, крім того, спонукала інші українські емігрантські організації у США і Канаді («Організація державного відродження України», «Молоді українські націоналісти») також зайнятися придбанням літаків і організацією авіаційних шкіл [21–27; 28, с. 137; 29, с. 15; 30, с. 124; 31, с. 201, 203–204; 32, с. 116–142; 33, с. 27]. Але ця тема є предметом окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. За Україну. Опис подорожі Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. 1937–1938. – Едмонтон: Накладом Союзу Гетьманців Державників Америки й Канади, 1938. – 320 с. 2. Лучкань С. Куток летунського пластування / С. Лучкань // Юнак: Журнал пластового юнацтва. – Торонто, 1964. – Травень. – Ч. 5 (11). – С. 11. 3. Мараев В. Гетманские аэропланы в Америке / В. Мараев // Авиация и Время: Авиационный журнал Украины. – К.:ИЦ «АэроХобби», 2016. – № 3 (153). – С. 47–48. 4. Сидорчук-Потульницька Т. Гетьманський рух напередодні Другої світової війни та Осип Назарук / Т. Сидорчук-Потульницька // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 238 (СХХХVIII). Праці Історично-філософської секції. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1999. – С. 236–253. 5. Маркусь В. Гетьманський рух / В. Маркусь // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Доповнення / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1995. – Т. 11. – С. 17–20. 6. Українські літаки в Америці // Юнак: Журнал пластового юнацтва. – Торонто, 1979. – Грудень. – Ч. 12 (195). – С. 18. 7. Скоропадські. Родинний альбом. Книга 2. Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2014. –

496 с., іл. 8. Гетьманська «Трійця» – «Україна» – «Львів» – «Київ» // На Відсіч! Орган Місцевої Організації Союзу Гетьманців-Державників у Берліні. – Берлін, 1940. – Липень – Серпень. – Ч. 12–13. – С. 8–9. 9. Розвиваймо Українське Летунство! [Оголошення] // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 7 червня. – Ч. 131. – С. 3. 10. Перше летунське свято // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 11 червня. – Ч. 134. – С. 1. 11. Пропамятна книга видана з нагоди сороклітнього ювілею Українського Народного Союзу / Зредагував д-р Лука Мишуга. – Джерзі Ситі: Накладом Українського Народного Союзу, 1936. – 752 с. 12. Жарський Е. Від «Гайдамаків» до бейзбольної ліги УНСоюзу і УСЦАК / Е. Жарський // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1990. – Річник 80. – Джерзі Ситі – Нью Йорк: Видавництво «Свобода», 1990. – С. 160–171. 13. Ковальчук О., Майдан І. Національна культура як чинник збереження ідентичності українців Канади та їх інтеграції в суспільні відносини нової батьківщини (перша половина ХХ ст.) / О. Ковальчук, І. Майдан // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. – К.: ЦДАЗУ, 2012. – Вип. 1. – С. 109–124. 14. Карацюба Є. Колекція Скоропадських поповнилася / Є Карацюба // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірник наукових праць. – К.: НДЦ «Часи козацькі»; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2012. – Вип. 21. – Ч. II. – С. 269–275. 15. George Franklin Chard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=grHYPERLINK>»<http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=117414241>»&HYPERLINK <<http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=117414241>»<GRid=117414241. 16. Бондаренко В. Вільнокозацький рух у Північній і Південній Америці (1923–1939 pp.) / В. Бондаренко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 21. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 22–27. 17. Вітаймо Високого Гостя [Відозва] // Наш Стяг: Орган Союзу Гетьманців Державників в Злучених Державах Америки. – Шикаго, 1937. – 11 вересня. – Ч. 37. – С. 1. 18. Ралдугіна Т. П. Штрихи до портрета спадкоємця останнього гетьмана України Данила Скоропадського (1904–1957 pp.) (до 100-річчя від дня народження) / Т. П. Ралдугіна // Український історичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 94–111. 19. Вельможний Пан Гетьманіч Данило Скоропадський // На Відсіч! Орган Місцевої Організації Союзу Гетьманців-Державників у Берліні. – Берлін, 1940. – Квітень. – Ч. 8–9. – С. 22–31. 20. Файзулін Я. Забутий архів Скоропадських / Я. Файзулін // Український тиждень. – К., 2013. – 16 травня. – № 19 (287). – С. 41. 21. Бльондиненко В. Клівленд, О. Жертви на літак / В. Бльондиненко // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 5 вересня. – Ч. 206. – С. 4. 22. Велике Летунське Свято в неділю, 7 липня 1935 року [Оголошення] // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 21 травня. – Ч. 117. – С. 4. 23. Велике Летунське Свято в неділю 7-го липня [Оголошення] // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 2 липня. – Ч. 152. – С. 3. 24. В. Б. Клівленд, Огайо. Посвячення національного літака / В. Б. // Свобода: Український дневник. – Джерзі Ситі, 1935. – 18 липня. – Ч. 165. – С. 4. 25. Величавий український національний день [Оголошення] // Свобода: Український щоденник. – Джерзі Ситі, 1936. – 4 вересня. – Ч. 207. – С. 3. 26. Четверть століття! (ОДВУ ч. 8 в Клівленді, О.) // Свобода: Український щоденник. – Джерзі Ситі і Нью Йорк, 1954. – 26 серпня. – Ч. 164. – С. 6. 27. Галичин С. Мої вражіння з Канади / С. Галичин // Свобода: Український щоденник. – Джерзі Ситі, 1938. – 31 серпня. – Ч. 202. – С. 3. 28. Українська Стрілецька Громада в Канаді. 1928–1938: Альманах. – Саскатун: Накладом Української Стрілецької Громади в Канаді; Друком Видавництва «Новий Шлях», 1938. – 160 с. 29. Колодій Г. Авіація / Г. Колодій // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955. – Т. 1. – С. 13–15. 30. Шарик М. Діти війни: Спогади / М. Шарик. – Ч. III. – Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1956. – 128 с. 31. Шарик М. З віддалі 50 літ. Боротьба за наше обличчя і волю українського народу / М. Шарик. – Книга перша. – Торонто: Накладом Українського Видавництва «ПРОБОСМ», 1969. – 432 с. 32. Шарик М. Важкими шляхами Канади. Боротьба за наше обличчя і волю українського народу / М. Шарик. – Книга друга. – Торонто: Накладом Українського Видавництва «ПРОБОСМ», 1971. – 520 с. 33. Лісіна С. О. Військово-організаційна діяльність ОУН в 1929–1939 pp. / С. О. Лісіна // Держава та армія. – 2006. – № 572. – С. 22–29.

Владлен Мараев

АВИАЦИЯ «СОЮЗА ГЕТМАНЦЕВ-ДЕРЖАВНИКОВ» В США И КАНАДЕ (1930-Е ГГ.)

В статье раскрываются аспекты приобретения и практического применения самолетов в Соединенных Штатах Америки и Канаде «Союзом гетманцев-державников» – ведущей политической организацией украинского гетманского (монархического) движения. Уделено внимание организации авиационных школ для украинских эмигрантов за океаном. Статья написана на основе документов украинской эмиграции и прессы, издававшейся в США и Канаде накануне Второй мировой войны, а также мемуарной литературы.

Ключевые слова: авиация, «Союз гетманцев-державников», США, Канада, самолет «Украина».

Vladlen Maraiev

**AVIATION OF «THE UNION OF THE STATESMAN HETMANETSES»
IN THE UNITED STATES AND CANADA (1930S)**

The article is the study of the acquisition and practical application of aircraft in the United States and Canada by the Union of the statesman hetmanetses – the leading political organization of Ukrainian hetman (monarchist) movement. Attention is paid to organization of aviation schools for Ukrainian emigrants overseas. The article based on the Ukrainian emigration documents and press materials, published in the USA and Canada before World War II, and memoir literature.

Key words: aviation, «The Union of the statesman hetmanetses», USA, Canada, «Ukraina» aircraft.

УДК 94 (100):327: 341.321.5

Вячеслав Ціватий

**ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДАНТЕ АЛІГ'ЕРІ (1265–1321 РР.):
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР
ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ Й УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

У статті проаналізовано основні напрямки політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – Данте Аліг'єрі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й до сьогодні, а його ім'я й творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії. Політика й дипломатія доби Відродження постає закономірним інституційним продовженням політико-дипломатичних ідей попередніх епох, зокрема, античної. У той же час, вона є цілком самостійним, інституційно оформленим, оригінальним політико-дипломатичним явищем, що відображає цілісний, політико-системний і евристично-осмислювальний підхід до оточуючого світу й особистості в ньому. В епоху Відродження інституціювалася нова світоглядна парадигма. Культура Ренесансу звернула увагу людини на земний світ і його принади, відкриваючи очі на його красу та формуючи потребу активної взаємодії в пізнанні таємниць, а також в творчому переформмуванні й увічненні його образу політико-дипломатичними засобами. Інтерес до пізнання земних речей, відкидання безперечного авторитету церкви, зростання світських елементів у культурі дослідники називають характерною прикметою Відродження.

Ключові слова: доба Відродження, Данте Аліг'єрі, зовнішня політика, дипломатія, історія дипломатії.

Для вивчення історичних або культурологічних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції або інституціональні портрети розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду.

Поняття «інституціювання» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, культурологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціювання зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Постановка проблеми інституціювання зовнішньої політики, культури, дипломатії є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціювання – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики, дипломатії, політичної культури тощо) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівнів влади і іншими ознаками